

УДК 364-3:314.151.3-054.73

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.8>

Віктор ЛЯХ

президент Фонду Східна Європа, вул. Саксаганського, 83, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

Бібліографічний опис статті: Лях, В. (2023). Екстрена соціальна допомога внутрішньо переміщеним особам у воєнний час. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 59–63, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.8>

ЕКСТРЕНА СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ У ВОЄННИЙ ЧАС

Від початку російсько-української війни гостро постало питання щодо місця тимчасового проживання для осіб, які втратили свої домівки та змушені були шукати притулок й адаптуватися до нових соціокультурних умов, вимог, правил приймаючих громад. За даними *Situation Reports*, майже одинадцять мільйонів людей в Україні потребують невідкладної, термінової підтримки житлом й речами першої необхідності. Фонд Східна Європа від перших днів війни, залучаючи кошти міжнародних організацій, впроваджує проєкт «Шелтер», що спрямований на надання невідкладної допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Разом із партнерськими неурядовими організаціями Фонд облаштовує шелтери, надає продукти харчування, товари гігієни, соціально-психологічну підтримку тим, хто цього потребує. Шелтери, це простір, місце, середовище, де можна пожити певний час, отримати фахову допомогу міждисциплінарної команди та захист. Наразі існують різні типи шелтерів. У статті акцентовано увагу на шелтерах для внутрішньо переміщених осіб, котрі опинилися у складній життєвій ситуації, та представлено систему таких установ в Україні.

В умовах війни вагомим та актуальною проблемою є вимушене переселення сімей з дітьми, людей похилого віку, осіб з інвалідністю тощо із зони безпосередніх бойових дій до більш безпечних місць проживання. Незважаючи на способи евакуації, внутрішньо переміщені особи стикаються з певними проблемами та ризиками не лише під час переїзду, але й по прибуттю до місця призначення.

У статті автором проаналізовано досвід створення та організації шелтерів Міжнародної благодійної організації «Фонд Східна Європа», яка від початку війни активно допомагає внутрішньо переміщеним особам, що постраждали від воєнних дій та залишилися без власного помешкання, визначено етапи адаптації внутрішньо переміщених осіб до нових умов соціального середовища, а також, які послуги можна отримати перебуваючи у шелтері.

Ключові слова: адаптація, внутрішньо переміщені особи, міждисциплінарна команда, ризики, шелтери, прийняття рішень, соціальна робота, екстрена соціальна допомога.

Viktor LIAKH

President of East Europe Foundation, 83 Saksakhanskogo str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0009-0007-7159-4212

To cite this article: Liakh, V. (2023). Ekstrena sotsial'na dopomoha vnutrischnyo peremishchenym osobam u voyennyu chas [Emergency social assistance to displaced persons in times of war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 59–63, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.8>

EMERGENCY SOCIAL ASSISTANCE TO DISPLACED PERSONS IN TIMES OF WAR

Since the beginning of the Russian-Ukrainian war, the question of temporary housing for those who have lost their homes and have been forced to seek refuge and adapt to new sociocultural conditions, requirements, and rules of host communities has become acute. According to *Situation Reports*, nearly eleven million people in Ukraine need urgent and immediate support with housing and essential items. East Europe Foundation, from the first days of the war, has implemented the Shelter project, aimed at providing emergency assistance to internally displaced persons, by raising funds from international organizations.

Together with partner non-governmental organizations, the Foundation provides shelters, food products, hygiene items, and social-psychological support to those in need. Shelters are a space, a place, an environment where people can live for a certain period, receive professional help from an interdisciplinary team, and protection. Currently, there

are various types of shelters. This article focuses on shelters for internally displaced persons who find themselves in extraordinary situations and how the system of such shelters works in Ukraine.

In the conditions of war, a significant and urgent problem is the forced displacement of families with children, elderly people, persons with disabilities, etc. from the zone of direct military operations to safer places of residence. Despite the methods of evacuation, internally displaced persons face certain problems and risks not only during the move but also upon arrival at the destination. After all, people who have been forced to leave their homes face the problem of adapting to new living conditions. For example, a person may experience repeated psychological traumatization, increased aggression and self-destructive tendencies, exacerbation of addiction. These issues require the mandatory involvement of a team of professionals, appropriate social and psychological assistance and support, as the individual is in a confused state and unable to independently solve personal problems.

The article analyzes the experience of creating and organizing shelters by the International Charitable Organization "East Europe Foundation", which has been actively helping internally displaced persons who have suffered from military actions and have been left without their own housing since the beginning of the war. The stages of adaptation of internally displaced persons to new social conditions have been identified, as well as the services that can be obtained while staying in a shelter.

Key words: adaptation, internally displaced persons, interdisciplinary team, risks, shelters, decision making, social work, emergency social assistance.

Постановка проблеми. Наразі, державні та неурядові організації спрямовують свої зусилля на підтримку центрів для внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), постраждалих внаслідок бойових дій в Україні, забезпечення транспортного перевезення й харчування, необхідних медикаментів, предметів побуту тощо. Нагальним напрямом надання соціальної допомоги ВПО є організація шелтерів, де вони матимуть можливість безпечного тимчасового проживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На особливостях реалізації в Україні внутрішньо переміщеними особами права на житло акцентує увагу М. Кобець, Т. Подоляка (Кобець, 2016; Подоляка, 2018), шелтер, як засіб захисту від домашнього насильства розглядають Г. Скіпальська, Н. Федорович (Скіпальська, Федорович, 2019), організацію шелтерів для внутрішньо переміщених осіб, як один з пріоритетних напрямів надання соціальної допомоги вивчає Д. Александров (Бібліотека..., 2023), на важливій ролі фахівців із соціальної роботи у наданні інтегрованих соціальних послуг соціально вразливим категоріям населення наголошують М. Лехолетова, Т. Лях, В. Петрович, Т. Спіріна (Лехолетова, Лях, Спіріна, Петрович, 2022).

Мета статті. Проаналізувати особливості надання екстреної соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам умовах шелтерів.

Виклад основного матеріалу. Шелтер або тимчасовий притулок, спрямований на організацію та створення умов для безпечного проживання ВПО, постраждалих через військові дії та забезпечення їхніх провідних, найважливіших потреб (Залишайтеся в безпеці, 2020).

Серед державних закладів найближчими до шелтерів для внутрішньо переміщених осіб є пункти тимчасового розміщення біженців, але потрапити туди може особа лише з документами від Державної міграційної служби. Крім того, у 2014 році закладами близькими до шелтерів стали місця компактного проживання ВПО із зони бойових дій на Сході України. З цією метою місцеві органи влади використовували переобладнані приміщення в комунальній або ж державній власності. Згодом, у деяких регіонах збудували, завдяки фінансуванню міжнародних організацій, кілька модульних містечок (Створення та забезпечення..., 2019).

Міжнародна благодійна організація «Фонд Східна Європа» з перших днів війни активно допомагає ВПО, які залишили власні помешкання або ж постраждали від воєнних дій. Завдяки підтримці міжнародних донорів: посольство Королівства Данії в Києві, Fondation de France, Sy Syms Foundation, проекту «Шелтер», Фонд впроваджує проєкт «Шелтер», метою якого є на надання термінової, негайної допомоги тим, хто потребує цього найбільше, як от: підтримка внутрішньо переміщених осіб, залучення коштів міжнародних партнерів для забезпечення їхніх нагальних потреб, прийом, супровод й розподіл гуманітарних вантажів, що надходять від міжнародних організацій. Водночас, Фонд надає продукти харчування, засоби гігієни, психологічну допомогу. Станом на травень 2022 року міжнародна благодійна організація «Фонд Східна Європа» надав допомогу 65 тисячам українців, у 9 областях країни облаштовано 30 шелтерів для внутрішньо переміщених осіб, до 15 областей було передано

217 тон гуманітарної продукції (Проект «Шелтер», 2022)

Водночас, тимчасові прихистки для ВПО створюють окремі громадяни, облаштовуючи для цього власні помешкання, релігійні та громадські організації, використовуючи для шелтерів наявні ресурси та приміщення, підходящі для розміщення великої кількості осіб.

Наразі однією з актуальних проблем є вимушена зміна постійного місця проживання, оскільки переселенці стикаються з багатьма проблемами та ризиками не лише у процесі евакуації, але й по прибуттю до місця призначення. Адже люди, які вимушено покинули свої помешкання зіткнулися з проблемою адаптації до нових умов проживання, наприклад, людину може пережити повторну психологічну травматизацію, зростання агресії та прагнення до саморуйнації, загострення адиктивності тощо. Зазвичай переживання, пов'язані із складнощами адаптації у новому соціальному середовищі, є причиною повернення додому, незважаючи на небезпеку (Lekholetova, Liakh, Zaveryko, 2020). Тому соціальні працівники разом із психологами та іншими фахівцями повинні завчасно організовувати профілактичні заходи спрямовані на мінімізацію ризиків дезадаптованості у незвичному середовищі (Лях, Рогожинська, Спіріна, 2020).

Саме тому важливо розглянути етапи адаптації ВПО (Бібліотека..., 2023):

– «туристичний» – внутрішньо переміщені особи відчувають піднесення та звільняються від накопиченого психічного напруження, яке вимагало великих фізичних та душевних сил, отримують задоволення від переїзду, від відчуття безпеки, намагаються не думати про можливі складнощі. Такий стан може тривати від кількох днів до місяця;

– розчарування – відбувається накопичення проблем й поступове зниження настрою, починається пошук житла, працевлаштування, виникає відчуття нездатності пристосуватися до нового соціального середовища через власні погляди, переконання, цінності, з'являються сумніви у правильності самого переїзду;

– «дно» – поглиблюється агресія, роздратування, нервування відносно нового середовища та самого себе, можуть виникати депресії, різні неврологічні проблеми, порушення режиму сну, бажання повернутися у звичне середовище,

незважаючи на небезпеку, важливим питанням є прийняття виваженого рішення - залишитися або повернутися назад;

– пристосування – налагодження побуту, адаптація до нового соціального середовища, поява нових соціальних контактів та відчуття життєвої перспективи, формується самоідентифікація на основі поступового ототожнення себе з новим середовищем.

Зазначені питання потребують обов'язкового залучення команди фахівців, відповідної соціальної та психологічної допомоги й підтримки, оскільки людина перебуває у розгубленому стані й неспроможна самостійно вирішити особисті проблеми.

Тому при організації соціально-психологічної допомоги й підтримки з адаптації ВПО до життя у нових умовах, є вкрай важливою міждисциплінарна взаємодія, робота злагодженої командна робота (Лях, Рогожинська, Спіріна, 2020). Адже при відсутності відповідної соціальної та психологічної підтримки ВПО наражають себе та своїх близьких на небезпеку.

Попередити та зменшити напруження пристосування до нових умов життя можна своєчасно надавши соціальну підтримку з проживанням, працевлаштуванням, налагодженням базових умов побуту (Бібліотека..., 2023)

Здебільшого потреба у шелтері виникає у людей, котрі переживають кризовий період життя. Важливою ознакою шелтера є надійність, безпечність, можливість потрапити туди швидко і без перешкод. Також шелтери надають комплексну медичну, соціально-психологічну, юридичну допомогу.

Внутрішньо переміщені особи, шукаючи притулку, перебувають у ситуації загрози життю та здоров'ю, не маючи фінансових та матеріальних ресурсів чи не в змозі ними скористатися.

Допомогою внутрішньо переміщеним особам в Україні переймаються насамперед благодійні фонди, правозахисні й релігійні організації, волонтерські ініціативи. Неурядові організації, які опікуються питаннями внутрішньо переміщених осіб, не маючи власних притулків, нерідко відіграють роль інституційних шелтерів: намагаються знайти варіанти для тимчасового проживання, організовують роботу міждисциплінарних команд.

Шелтери мають бути важливим інструментом укриття, безпечним місцем, де можна відпочити, знайти притулок від безпосередньої загрози. Проте вони не можуть існувати поза широкою, комплексною системою соціального захисту й підтримки.

Найчастіше шелтер надає внутрішньо переміщеним особам первинну соціально-психологічну, медичну та правову допомогу, підтримку в організації подальших життєвих перспектив, облаштуванні місця тимчасового проживання у приймаючій громаді, предмети особистої гігієни, одяг та продукти харчування (Залишайтеся в безпеці, 2020).

Наразі, головним завданням шелтера є допомогти постраждалим позбутися синдрому жертви, навчити їх брати відповідальність за своє життя на себе, відновити особисту гідність та віру в себе, підтримати у бажанні стати самодостатнім, незалежним, наснажити на самостійне забезпечення власного життя й ухвалення відповідальних та виважених рішень, яке починається з прийняття проблемної ситуації, пошуку альтернатив, встановлення критеріїв оцінки, і завершується вибором конкретним рішенням, яке спрямоване на усунення проблеми (Спіріна, 2022).

Отже, діяльність, спрямована на допомогу та підтримку ВПО у шелтері ґрунтується на таких принципах: право на повагу до людської гідності та честі має безумовний характер; повага до особистого життя; отримання правової допомоги; пріоритетність інтересів внутрішньо переміщених осіб; неприпустимість дискримінації за будь якими ознаками; гарантія конфіденційності щодо персональної інформації внутрішньо переміщеної особи; добровільність участі у соціальних програмах підтримки й допомоги; безкоштовність допомоги.

Поширення повідомлень щодо можливості отримати соціальну послугу є обов'язковими в інформаційних заходах, організованих шелтерами для ВПО. Через те, соціальна реклама щодо функціонування шелтерів надає можливість, за необхідності, звертатися за допомогою ВПО.

Для більш якісної допомоги ВПО актуальним завданням є налагодження взаємодії мережі шелтерів у всіх регіонах України. Таким чином, мережа може сприяти розподілу волонтерської допомоги, матеріальних ресурсів, керувати потоками внутрішніх переселенців, уникаючи неоднакового їхнього розподілу.

Варто наголосити, що організаційні можливості шелтерів залежать від наявності придатного приміщення, підготовлених фахівців, ресурсів для утримання шелтера й попиту на таку послугу у країні.

Важливо, що шелтери, відповідно до своїх можливостей, залишають за собою право обмеження клієнтів за чисельністю та за категоріями клієнтів (сім'ї з дітьми, люди похилого віку, особи з інвалідністю тощо).

При організації шелтерів потрібно враховувати: безпечність умов тимчасового перебування для клієнтів шелтера; безпечність умов роботи для фахівців шелтера; наявність підготовленого персоналу з чіткими правилами взаємодії; комплексний підхід у наданні допомоги відповідно до оцінки потреб; взаємодія з організаціями державного та недержавного сектору; діяльність ґрунтується на переконанні, що людина за своєю природою заслуговує довіри і будучи суб'єктом власного життя, вільна у своєму виборі.

Висновки. Отже, для надання внутрішньо переміщеним особам, які опинилися у шелтері соціально-психологічної підтримки, а також задля попередження проявів деструктивної поведінки, потрібно звертати увагу на особливості психічних станів, що виникають через пережиту психологічну травматизацію: потрясіння від відчуття безвиході, агресія та гнів, почуття провини та сором за помилки чи неправильну поведінку, самоізоляція та самотність, недовіра, несамостійність та невпевненість у собі. Також, важливим фактором соціально-психологічної підтримки є відновлення віри особистості у власних здібностях щодо можливості самостійно вирішувати проблемні життєві ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lekholetova M., Liakh T., Zaveryko N. Problems of parents caring for children with disabilities. Society, integration, education. *Proceedings of the International Scientific Conference*. Rezekne Academy of Technologies. 2020. Vol. 4. 268–278. URL: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol4.4945>

2. Бабич К. Залишайтеся в безпеці: як працює система шелтерів в Україні. *Mistosite*. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/zalyshaitesia-v-bezpetsi-iak-pratsiuie-systema-shelteriv-v-ukraini?locale=ru>.
3. Екологічна психологія в Україні. *Екологічна психологія в Україні – Головна*. URL: <http://ecopsy.com.ua/index.php/main-biblio>.
4. Кобець М. Проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Т. 1, № 37. С. 110–113.
5. Подоляка Т. Особливості реалізації права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. Т. 1. С. 78–83.
6. Проект «Шелтер»: допомога вимушеним переселенцям | Фонд Східна Європа. *East Europe Foundation*. URL: <https://eef.org.ua/program/proyekt-shelter-dopomoga-vymushenym-pereselentsyam/>.
7. Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни / Т. Лях та ін. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 2. С. 24–30. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>.
8. Спіріна Т. Прийняття ефективних рішень як складова професійної культури соціального працівника. *Information and innovative technologies in the turbulence era* : монографія. Katowice. P. 232–249. URL: <https://doi.org/10.54264/M014>.
9. Спіріна Т., Лях Т., Рогожинська В. Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. пр. молодих вчен. Дрогоб. держ. пед. університету ім. І. Франка. 27-ме вид. Дрогобич, 2020. Т. 3. С. 224–228. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727>.
10. Створення та забезпечення діяльності притулків для осіб, постраждалих від домашнього насильства / Н. Федорович та ін. ; ред. Н. Федорович. Київ : Вид. дим "Калита", 2019. 176 с. URL: <https://www.healthright.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Stvorennya-ta-zabezpechennya-diyalnosti-pryutkiv-dlya-osibpostrazhdalyh-vid-domashnyogo-nasylstva.pdf>.

REFERENCES:

1. Babych, K. (b. d.). *Zalyshaitesia v bezpetsi: yak pratsiuie systema shelteriv v Ukraini*. [Stay Safe: How the Shelter System Works in Ukraine] *Mistosite*. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/zalyshaitesia-v-bezpetsi-iak-pratsiuie-systema-shelteriv-v-ukraini?locale=ru>
2. *Ekolohichna psykhologhiia v Ukraini*. [Ecological psychology in Ukraine] (b. d.). *Ekolohichna psykhologhiia v Ukraini — Holovna*. URL: <http://ecopsy.com.ua/index.php/main-biblio>
3. Fedorovych, N., Skipalska, H., Krasnoslobova, I., Kochemyrovska, O., Rashko, A., Semenko, I., & Yalovska, V. (2019). *Stvorennia ta zabezpechennia diialnosti pryutkiv dlia osib, postrazhdalykh vid domashnoho nasylstva* [Creation and provision of activities in shelters for individuals affected by domestic violence: a methodological guide] (N. Fedorovych, Red.). *Vydavnychiy dym "Kalyta"*. URL: <https://www.healthright.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Stvorennya-ta-zabezpechennya-diyalnosti-pryutkiv-dlya-osibpostrazhdalyh-vid-domashnyogo-nasylstva.pdf>
4. Kobets, M. (2016). *Problemy zabezpechennia prava na zhytlo vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini*. [Problems of securing the right to housing for internal displacement of persons in Ukraine] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 1(37), 110–113.
5. Lekholetova M., Liakh T., Zaveryko N. (2020) *Problems of parents caring for children with disabilities. Society, integration, education. Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies*. Vol. 4. 268–278. URL: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol4.4945>
6. Liakh, T., Lekholetova, M., Petrovych, V., & Spirina, T. (2022). *Sotsialno-pedahohichna robota z batkamy shchodo pidtrymky nymy ditei u period viiny*. [Socio-pedagogical work with fathers to support children during the war period] *Vvichlyvist. Humanitas*, (2), 24–30. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>
7. Podoliaka, T. (2018). *Osoblyvosti realizatsii prava na zhytlo vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini*. [Features of the implementation of the right to housing for internal displacement of persons in Ukraine] *Naukovi zapysky NaUKMA*, 1, 78–83.
8. *Proiekt «Shelter»: dopomoha vymushenym pereselentsiam | Fond Skhidna Yevropa*. [«Shelter» project: assistance to forced migrants (East Europe Foundation)] (2023). *East Europe Foundation*. URL: <https://eef.org.ua/program/proyekt-shelter-dopomoga-vymushenym-pereselentsyam/>
9. Spirina, T. (b. d.). *Pryiniattia efektyvnykh rishen yak skladova profesiinoi kultury sotsialnoho pratsivnyka*. [Making effective decisions as a component of the professional culture of a social worker] U *Information and innovative technologies in the turbulence era* (s. 232–249). URL: <https://doi.org/10.54264/M014>
10. Spirina, T., Liakh, T., & Rohozhynska, V. (2020). *Pryntsyipy mizhdystyplinarnoi vzaemodii u sotsialnii roboti*. [Principles of interdisciplinary interaction in social work]. U *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (27-me vyd., T. 3, s. 224–228). *Drohobytskyi derzh. ped. universytet im. I. Franka*. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203727>